

Söweşde berkleşen dostlugyň waspy

Category:

Edebiýaty

öwreniş, Goşgular, Gutlaglar, Kitapcy, Oýlanmalar, Poemalar, Sözler
написано kitapcy | 23 январа, 2025

Söweşde berkleşen dostlugyň waspy SÖWEŞDE BERKLEŞEN DOSTLUGYŇ WASPY

Ukrain halky bilen türkmen halkynyň arasyndaky mähirli gatnaşygyň taryhy uzak ýyllary öz içine alýar. Bu iki halkyň arasyndaky doganlyk-dostluk ukrain şahyrlary P.Grabowskiniň, T.Şewçenkonyň ady bilen baglanyşyklylykda bizi rewolýusiýadan öňki döwürlere syýahat etdirýär. Sowet häkimiýeti ýyllary içinde ukrain halky bilen türkmen halkynyň arasyndaky gadyrly gatnaşyk, mähirli hyzmatdaşlyk giň gerime eýe boldy. Bu gatnaşyklaty biziň ýazyjy-şahyrlarymyz hem höwes bilen beýan etdiler. Bu mesele aýratyn hem Beýik Watançylyk urşy ýyllarynyň edebiýatynda düýpli orun aldy.

Bu döwürde ukrain topragy, onuň merdana halky hakda türkmen poeziýasynda ençeme eser döredildi. Bu eserlerde ukrain hem türkmen halklarynyň arasyndaky ýowuz günlerdäki dostluk, türkmen halkynyň ukrain topragyna bolan söýgüsi, ukrain halkynyň gahrymançylykly işleri beýan edilýär. Olaryň arasynda Durdy Haldurdynyň, Rehmet Seýidowyň, Ruhy Alyýewiň, Kemal Işanowyň, Çary Aşyrowyň, Gazak Gylyjowyň eserleri bar. D.Haldurdy, Gazak Gylyjow ukrain halkynyň guwanjy bolan Dnepr derýasynyň üstünde giden gahrymançylykly söweşleri beýan etseler, beýleki şahyrlar Kiýewiň azat edilişi, ukrain halkynyň gahrymançylykly, dosta wepaly häsiýetlerinden söz açýarlar.

Sowet adamlarynyň söweş günlerindäki agzybirligi, bir-birege

bolan gyrgyzyn söýgüsi günsaýyn, sagatsaýyn ýeňşi ýakynlaşdyrýar. Muny sowet esgerleriniň ädimme-ädim ganly çaknyşyklara girip, Dneprden geçişleri barada ýazylan "Dnepr" goşgusynda frontçy şahyr D.Haldurdy ynandyryjy görkezýär. D.Haldurdy Dnepriň boýundaky söweşlerse sowet halklarynyň wekilleriniň mäkäm doganlygyny synlap, bu doganlygyň netijesini eseriň bedenine siňdiripdir. Şahyr goşgynyň dowamynda SSSR halklarynyň taryhyna beletlik bilen göz aýlap, şol halklaryň Dnepr söweşine gatnaşanlaryny liriki oýlanmalaryň üsti bilen ýüze çykarýar:

Seň üçin söweşe Rionly çykdy,
Araks, Amurly, Ob, Donly çykdy...
Ol jeýhun Teregi azat edende,
Süleýmandan alkyş alypdyň sen-de,
Indi Terek, Kuban, Oblular sende
Tarasyň alkyşyn alýarlar sende.

SSSR halklarynyň doganlyj arkalaşygyny teswirleýän şu hakykat hem goşgynyň söweşjeň ideýasydyr.

D.Haldurdynyň "Dneprinde" beýan edilen dostluk ideýasy Kiýew şäheri hakynda ýazylan goşgularda hem dowam etdirildi. Olaryň birnäçesinde Kiýew üçin bolan söweşler görkezilse, birnäçesinde azat bolan şäher hakda sowet adamlarynyň şatlygy, ýürek joşguny beýan edilýär. Şu ýerde R.Seýidowyň goşgularyna seretmek has hem gyzyklydyr. Ine, onuň "Ukraina" goşgusy. Goşgy göräýmäge, häsiýeti boýunça urşuň ilkinji günlerinde ýazylan eserlerden kän tapawutlanmaýan ýaly. Goşgynyň umumy gurluşam, beýan edilişem şolar ýalyrak. Emme liriki gahrymanyň döwrüň wakalaryna bolan gatnaşygy, onuň şahsy beýannamasy welin, okyja düýpden başgaça täsir edýär. Liriki gahrymanyň saldamly söhbeti okyjyny ruhybelelentlik bilen söweş meýdanyna aralaşdyrýar.

Eseriň liriki gahrymany, ilki bilen ukrain topragynyň gözelligi, asuda hem parahat durmuş hakda çuňňur oý batýar. Onuňd dosta wepaly, zähmetsöýer halky hakda pikirlenýär. Indi bolsa, "baýguş gonansoň", ol ýeriň güllerini hazan urup, halkynyň hem jebir-süteme galandygyna ýürekden gyýylýar. Uruş hakykatyny dogruçyllyk bilen beýan edýän goşgynyň liriki

gahrymany şol ýerde "diri ýere gömlen çagajyklaryň" nalasyny eşidip, olaryň ata-enesine duýgudaşlyk bildirýär, dertlerini paýlaşýar. Ukrain tebigatynyň bütin gözelliginiň täzedan dikeljekdigi; halkyň eşretli durmuşynyň ýene dolanyp geljekdigi welin, bir dem hem onuň aňyndan aýrylanok. Şonuň üçin hem uly umyt bilen ukrain halkyna göwünlik berýär. Goşguda täze durmuş öz-özi gelmän, ony ukrainleriň merdanalygy, olaryň doganlary getirer diýen hakykat öňe sürülýär:

Faşistleri senden ýok etmek üçin,
Türkmen, özbek, täjik, gazak ... at salýar.

Başga bir ýerde bsa ukrain halkyna doganlyk kömegini bermek üçin söweş edýän birleşen doganlyk güýjüň uly ýeňiş gazanjakdygyna kepil geçýär.

Bu gün üstüň bürän gara dumany
Dost-dogan halklaryň güýji ýarjakdyr.
Bu güýç saňa giren guduz wagşyny
Ýere ýegsan edip, guma garjakdyr.

Liriki gahrymanyň öňdengörüjilik bilen teswirleýän hoşniýeti, umyt-islegi wysal bolýar. Ol özüniň arzuw eden şatlykly pursady üçin köp garaşmaly bolmaýar. Ukrain topragy duşman ordasyndan arassalanýar. Bu hoş habary il-güne buşlap, R.Seýidow hem "Şatlan, Watan" diýen goşgusyny ýazýar. Goşgynyň liriki gahrymany Kiýew ugrundaky söweşlere gatnaşan esger. Ol sowet adamlarynyň doganlarça söýenişip, Kiýewi azat edişlerini hem kiýewlileriň uly toý dabarasyny öz watandaşlaryna buşlaýar. Goşgynyň adyndan görnüşi ýaly, Sowet Watanymyzyň şatlygy diýip hasap edýär. "Bu gün Dnepriň erkin suwunda" erkin gämiler ýüzýär. Bütin ýurdumyz Kiýewe gyzgyn gutlaglar gönderýär. Goşguda beýan edilýän şol pursat ukrainleriň toý dabarasyny janly ýagdaýda göz önüne getirmäge okyja mümkinçilik berýär:

Kiýewiň gyzlary bu gün

Şatlygyndan aglaýar.
Kiýew köçesinde bu gün
Türkmenler at baglaýar.

Şu setirlerde hem ýeňiş dabarasyny, SSSR halklarynyň gyzgyn ýürekdeşligini aňmak bolýar. Onsoňam bu ýerde atly söweş hakda gürrüň berilmän, hemmeler bilen bir hatarda, türkmen ýigitleriniň hem doganlyk ukrain halkynyň toý dabarasyna gatnaşyşy hakda gürrüň berilýändigini hem ýatlamalydyrys. Türkmen halkynyň toý gününde toýhanada "at baglamak, at oýnatmak, at çapdyrmak" ýaly milli aňlatmalar toýuň bezegi, şatlyk-şagalaňyň alamaty hökmünde podtekstde beýan edilýär. Mahlasy, türkmen ýigitleri doganlyk ukrain halkynyň toýhanasynda at baglaýarlar. Şahyr doganlyk halklaryň mähirli aragatnaşygyny durmuşdaky gözelligi ýaly goşgy setirlerinde hem inçelik bilen teswirleýär:

Kakam üýşüp kolhozynda
Garry türkmenler bilen.
Çaý başynda gürrüň edip,
Guwanýarsyň bu gün sen.

K.Işanowyň "Aşgabat" goşgusynyň liriki gahrymanynyň gürrüňi ýokarkylaryň dowamy ýaly eşidilýär. Ol başda Aşgabat şäherine, türkmen topragyna bolan söýgüsini dürli detallar bilen nygtaýar. Soňra onuň egsilmez perzentlik mähri giň gerim alýar. Ol Kiýewiň azat edilişi bilen utgaşdyryp, şunuň ýaly beýan edýär:

Artdy ýene söýgiň – Kiýew üçin – diýip,
Mert ýigitleň Dnepri geçende.
Has hem görüp azat bolan şäheri
Gezen ýaly boldum seniň köçäňde.

Bu ýerde hem, birinjiden, türkmen ýigitleriniň ukrain doganlarynyň topragyny duşmandan azat etmäge gatnaşanlaryna guwanç, buýsanç bolsa, ikinjiden, ukrainleriň guwanjy bolan Kiýewiň azatlygyna şatlyk alamatlary teswirlenýär. Görnüşi

ýaly, R.Seýidowyň höwes bilen beýan eden dostluk ideýasy K.Işanowyň "Aşgabat", D.Haldurdynyň "Dnepr" goşgularyndaky dostluk ideýalaryna hem gaty kybapdaş.

Söweş meýdanynda dörän ukrain-türkmen dostlugy hakdaky ukrain halkynyň durnuklylygy, watansöýüjiligi hakdaky goşgularyň uly bir toplumy şahyr R.Alyýewiň galamyna-da degişlidir. Onuň "Ukraina", "Ukrainaly gyz", "Bir desse gül", "Ukrain partizanlaryna" ýaly goşgularynsa hem ýokarky pikirler tassyk bolýar.

Ukrain halky bilen türkmen halkynyň arasyndaky gadyrly gatnaşyklar Ç.Aşyrowyň "Baýly", "En şäherinde", R.Seýidowyň "Sanitarka" galy poemalarynda has hem giňişleýin görkezilipdir.

Ç.Aşyrow "Baýly" poemasyny türkmen lýotçigi Baýlynyň söweş ýoluny görkezmäge bagyşlapdyr. Bu eserde Baýlynyň obrazy arkaly ukrain-türkmen dostlugynyň söweş günlerindäki aýrylmaz birlige eýe bolşy bilen beýan edilýär. Şahyr duşmandan ar almak üçin söweş meýdanyna ugran gahrymanynyň maksadyny başda beýan edýär:

Nähak ölýän ýaş çagaly eneleň,
Garry babalaryň ganyn sorasam.

Şu sözlerini iş ýüzünde görkezmek hem Baýla wagtlaýynça duşman eline düşen ukrain topragynda gabat gelýär. Ol tokaýyň içinde üç frisiň üç sany aýal maşgalany horlaýandyklaryny görýär. Ol nejisler çagaly gelne-de, ýaňy ýetişen gyza-da ejir baryny berýärler. Baýly bu ýagdaýy synlap durup bilmän, olara tarap ok atýar. Üçüň biri ýüzin ýatýar. Ikisi hem zordan "partizan çozdy" diýip gaçyp sypýar. Şeýdip, Baýly gelin-gyzlary azat edýär. Soňra olar tanyşýarlar. Üçüň biri ýetişen ukrain gyzy öz durmuşlary bilen Baýlyny tanyş edýär. Öz kakasy Bonderenkonyň partizanlara ýolbaşçydygyny, özüniň hem jigisi Taras bilen olara kömek berýändiklerini aýdýar. Olar Baýla uly minnetdarlyk bildirýärler. Emma Baýlyda bu eden işi üçin ýekeje-de artykmaç pikir döremeýär. Ol bu işi, maksat edinişi ýaly, dostluk hem hiç bir düşündirişsiz ýyly mähir bilen

eýlenýär. Olaryň özara gürrüňi hem sowet halky, sowet adamsy diýen ýeke-täk düşünjä syrygýar.

Awtor olaryň dostluk-doganlyk gatnaşyklaryny has çuňlaşdyrmak maksady bilen olary ýene-de duşuşdyrýar. Bu duşuşyk ha hem aýylganç, hasratly.

Baýly tokaýdan çykyp, obanyň gyrasyndan baranda, ol ýere duşmanyň uly goşun bölümi gelýär. Olar köp sanly garrylary, çagaly aýallary ýesir alyp gelýärler. Şol wagt Baýly partizanlara bu ýagdaýy habar bermäge giden gök köýnekli gyz bilen oglanyň ele düşendiklerini aňýar. Çünki duşman soldatlary Lidany öňlerine salyp, horlap gelýärler. Uzakda eşidilen tüpeň sesi bolsa Tarasyň ömür tanapynyň üzülendigini habar berýär. Baýly bu ýerde hem öz kasamyna wepaly bolýar. Ol derrew Lidanyň horlanyşyny görüp, "Doganyň men seniň, ukrain gyzy" diýip, tüpeňe ýapyşýar.

Baýlynyň atýan oklary duşmanlarda ýene-de partizanlar çozandyr diýen pikir döredýär. Olar dowla düşýärler. Pursatdan peýdalanyp, Lida duşmandan sypyp, partizanlara habar edýär. Şeýlelikde, partizanlaryň gelmegi bilen duşman güýji derbi-dagyn edilýär. Baýly bu işden soň ukrain doganlarynyň tükeniksiz mähir-muhabbeti bilen gurşalýar.

Şahyr Çary Aşyrowda türkmen-ukrain halklarynyň arasyndaky dostlugy beýan etmekde hormatly orun degişlidir. Ol bu halklaryň arasyndaky çuň kökleri bolan baky dostlugy ýöne bir gepiň gerdişine görä beýan etmän, ony döwrüň derwaýys wakalarynyň içinde eýläp görkezdi. Baýlynyň uruş meýdanlarynda ukrain maşgalalaryna edýän hossarçylygy soňra başga forma geçýär. Bu dostluk awtoryň "En şäherinde" atly poemasyň öňe sürýän ideýasy arkaly okyjylara ýetirilýär.

"En şäherindäki" dostluk birinji jahan urşunda "Ukraina dolup duşman goşuny, köp işçi-daýhanyň kesip başyny" ýurda wehim salan wagtlary Şorsuň goşunynda gaýduwsyz söweşler alyp baran Nikolaý Firsowyň maşgalasy bilen türkmen maşgalasynyň gatnaşyklary arkaly açylýar. N.Firsow bilen liriki gahrymanyň – türkmen ýigidiniň tanyşlygy parahat günlerde, Krymda dynç alýan çaglary başlanýar. Bu ýönekeý tanyşlyk soňra gadyrly gatnaşyklar bilen hasam berkleşýär. Türkmen ýigidi telim gezek

Firsowlara myhmançylyga gidýär. Onuň ogly Saşa, gyzy Nataşa, aýaly Lýudmila bilen öwrenişýär. Ol maşgalalar ýygy hat gatnawyny saklaýarlar. Firsowlar Türkmenistana geljek bolup ýörkäler, "äpet gara bulut asmana" galýar. Şunuň ben dostlukly gatnaşygyň birinji bölümi gutarýar.

Poemanyň başyndaky dostluk soňra has rowaçlanýar. Muny liriki gahrymanyň dostunyň maşgalasy hakda edýän aladaly oý-pikirlerinden hem täsirli duýmak bolýar. Ol hemişe uruş gidýän ýerler hakdaky habarlary okaýar. Maglumatlar bilen yzygider tanyşýar. En şäherini duşmanyň eýeländigini eşidip, onuň aladasy artýar:

Firsowlardan habar-hatyr bolmady,
Ýazan hatlaryma jogap gelmedi,
Nirdekä Lýudmila, nirde çagalar,
Ýa-da En şäherinde galdymy olar?..

Awtor Firsowyň frontdan ýazýan hatlary arkaly liriki gahrymanyň bu dostlukly pikiriniň dogrulygyny nygtaýar, ynandyrýar. Şahyr, birinjiden, öz pikirini Firsowyň agyr söweşler içinde-de dostuny ýatdan çykarman, oňa özüniň hem-de Wolodýa Çernowyň durmuşy, urşuň ýagdaýy hakda hat ýazyşy bilen delillendirse, ikinjiden, Firsowyň öz maşgalasynyň takdyryny türkmen dostuna tabşyryşy bilen nygtaýar:

Hat ýaz, Lýudmiladan heý, hat alýaňmy,
Çagajyklarymdan habar bilýäňmi?!

Ine, şy setirlerde hem şol pikir tassyk bolýar.

N.Firsowyň hatynyň mazmunyndan görnüşine görä, ol türkmen dostundan başga hossary bardyram öýdenok. Eseriň dowamynda bu ýönekeý dostluk maşgalalaryň arasyndaky doganlyk gatnaşygyna öwrülýär. Bu şahyryň salgy bermesi bilen däl-de, eýsem, gahrymanlaryň liriki oý-pikirleri, içgepletmeleri arkaly şeýle bolýar. Poemanyň liriki gahrymanynyň yzygider ösýän dostluk duýgusy muňa delildir. Ol hemişe En şäheriniň ýagdaýy, dostunyň ykbaly hakynda pikirlenýär, aladalanyp ýörýär. Günleriň birinde Nataşanyň olaryň öýlerine gelmegi, En

şäheriniň, maşgalalarynyň ýagdaýyny gürrüň bermegi liriki gahrymanyň öňünde uly bir dünýäni açan ýaly bolýar.

Hossarlylar üçin bilet aldylar,
Harjylaryn berip ýola saldylar.
Şunluk bilen geldim siziň öýňüze
Uly doganym diýp garaýan size.

– diýip, Nataşanyň özüniň, obadaşlarynyň düşen ýagdaýy barada beren gürrüňi oňa ýiti täsir edýär. Bu setirleriň okyja edýän täsirem şeýledir. Çünki ýaş gyzyň dili bilen aýdylýan bu sözler poemanyň içindäki ähli dostlukly pikirleri jemleýär. Çagada emele gelen şol dostluk-doganlyk duýgusy Firsowyň hem, liriki gahrymanyň hem, galyberse-de, şahyryň hem bu baradaky aýdanlaryny çuňlaşdyrýar. Olaryň pikirleriniň ýürekden aýdylýandygyny kepillendirýär. Eger şol dostlukly pikirler kakasynda öňden döremedik bolsa, gatnaşyklary çynlakaý bolmadyk bolsa, çagada onuň ýaly pikiriň döremegi mümkin däl. Bu ýerde çagada dörän dostlukly pikiriň örän esaslydygy ýüze çykýar. Şol sebäpli liriki gahryman ýaş gyzyň şeýle edebi düşünje bilen öz öýüne gelmegine geňirgenibem duranok. Ony örän tebigy ýagdaýda kabul edýär:

Gaýgy etme, hatyrjem bol, Nataşa,
Tä kakaň zzyndan gelýänçä ýaşa.

Päkize göwün bilen, uly umyt bilen ýaş gyz öz maksadyna jogap tapýar. Şeýlelikde, biz poemada ýönekeý dostlukly gürrüňlerden başlanan gatnaşygyň uly doganlyk mazmuna çenli ösüşini görýäris.

Beýik Watançylyk urşunyň gazaply günlerinde şeýle doganlyk arkalaşygyndan, türkmen halkynyň ruhy we maddy goldawlaryndan hoşal bolup, respublikamyzyň 20 ýyllyk baýramy mynasybetli iberen gutlag hatlarynda ukrain doganlarymyz şeýle ýazypdyrlar:

"Beýin rus halkynyň baş bolmagy bilen, ähli sowet halkynyň dostlugynda ukrain ilini gitlerçi basybalyjylardan azat

etmekde kömek berýän türkmen halkynyň doganlyk kömegini ukrain halky hiç wagt ýatdan çykarmaz: Ýaşasyn halklaryň beýik dostlugy!".

("Sowet Türkmenistany" gazetiniň 10.12.1944-nji ýyldaky sany).

Halklarymyzyň bu monolit agzybirligi, bozulmaz doganlyk-dostlugy agyr pursatlarda ýiti synaglardan geçip, biziň zamanamyzyň hakyky hereketlendiriji güýçleriniň birine öwrüldi. Munuň edebiýatdaky beýany-da hemişe üns berilmäge, düýpli öwrenilmäge degişlidir.

1971 ý.

Begmyrat USSAÝEW.

#sowesjenpoeziya Edebiýaty öwreniş